

Atıf / Citation

EKİZOĞLU, A. (2025). "Türkçenin Söz Varlığında Alıntı Sözcükler ve Yerleştirme". *Gazi Türkiyat*, 36: 265-281.

Geliş / Submitted

22.02.2025

Kabul / Accepted

28.06.2025

DOI

10.34189/gtd.36.013

TÜRKÇENİN SÖZ VARLIĞINDA ALINTI SÖZCÜKLER VE YERLİLEŞTİRME*

Loan Words and Localization in the Vocabulary of Turkish

Arzu EKİZOĞLU**

Öz

Her dil; temel söz varlığı dışında, o dile sonradan dâhil olmuş, kimi zaman gelip geçici, kimi zaman da alıntılı olduğu dilin özelliklerinden ayrılmış, katıldığı dilin ses ve biçim özellikleriyle yeniden biçimlenmiş ve yeniden anlamlandırılmış sözcükler barındırır. Bu sözcüklerin dildeki varlıklarının ve kalıcılıklarının, geçirdikleri değişim ve dönüşüm ile doğrudan ilgili olduğu söylenebilir. Dillerin kendine özgü ses, şekil ve anlam yapısından dolayı o dile başka dillerden giren sözcüklerin değişime uğramadan olduğu gibi kullanılması -çoğu durumda- mümkün olmamıştır. Uzun bir geçmişe sahip olan Türk dili de tarih boyunca çeşitli topluluklarla etkileşim içinde bulunmuş, bu etkileşim, birçok sözcüğün hatta o dillerin bazı dil bilgisel özelliklerinin Türkçeye yerleşmesine neden olmuştur. Alıntı sözcüklerin dile yerleşme, diğer bir deyişle yerleşme sürecinde, kullanımda olan sözcük, alıntılanan dildeki biçiminden farklı olması nedeniyle geçmişten günümüze bazı bilgin, araştırmacı ve edebiyatçılar tarafından "galat" (yanlış) olarak nitelendirilmiş, bunların içinde yanlış olduğu hâlde kullanımı genel kabul görüp yaygınlaşanlar "galatımeşhur" olarak adlandırılmıştır. Dile katıldığı dönemde ses, biçim ve anlam yönüyle değişime uğrayan ve bu değişimi çeşitli dilsel yanlış taşıdığı gerekçesiyle yanlış kabul edilen yazılışlar, söyleyişler, yıllar sonra o dilin söz varlığında galat sayılmaları bir yana, alıntı oldukları bile unutulmuş kullanılmaktadır. Başlangıçta dile yabancı olan bu ögeler, konuşurların ağızında kendi ses, biçim ve anlam özelliklerine uygun biçimini yaratıp yeni bir görünüm kazanır ve söz varlığında yerini alır. Bu çalışmada alıntı sözcüklerin dil bilimsel bakış açısıyla dile yerleşme, diğer bir deyişle yerleşme süreci kullanımda olan sözcüğün alıntılanan dildeki biçiminden farklı olmasının nedenleri ve Türkçedeki örnekleri üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Alıntı söz, kod kopyalama, yerleştirme, sözcük bilim, söz varlığı, galat sözler.

* Bu makale Prof. Dr. Şükrü Halûk Akalın danışmanlığında yürütülen "Türk Dil Bilgisinin Sözcüklerin Yanlış Kullanımına Yaklaşımı ve Türkçenin Söz Varlığında Art Zamanlı İnceleme" başlıklı doktora tezi çalışmasından üretilmiştir.

** Doktora Öğrencisi, Hava Kuvvetleri Komutanlığı, Ankara/TÜRKİYE. arzuokog@gmail.com, ORCID: 0000-0001-6283-7322



Abstract

Every language, apart from its core vocabulary, contains words that have been incorporated into it later -sometimes temporarily, sometimes permanently- often shedding the features of the source language and being reshaped and reinterpreted through the phonetic and morphological characteristics of the recipient language. It can be said that the presence and permanence of these words in a language are directly related to the changes and transformations they undergo. Due to the unique phonetic, morphological, and semantic structures of languages, words borrowed from other languages are, in most cases, not used in their original form without alteration. The Turkish language, with its long history, has interacted with various communities throughout the ages. This interaction has led to the integration of numerous words and even certain grammatical features from those languages into Turkish. In the process of borrowed words becoming established in a language—in other words, their naturalization—some scholars, researchers, and literary figures from past to present have considered words that differ from their original form in the source language to be “galat” (incorrect). Among these, those that were originally incorrect but gained widespread acceptance and usage have been called “galat-ı meşhur” (commonly accepted errors). Words that underwent phonetic, morphological, and semantic changes when incorporated into the language were often deemed incorrect due to the linguistic irregularities they carried. However, over time, not only have they ceased to be regarded as errors, but even their borrowed nature has been forgotten, and they have become an integral part of the language’s vocabulary. Initially foreign to the language, these elements have adapted to the phonetic, morphological, and semantic characteristics of native speakers, acquired a new form, and secured their place in the vocabulary. This study focuses on the process of lexical borrowing and localization from a linguistic perspective, examining why borrowed words differ from their original forms in the source language and providing examples from Turkish.

Keywords: Loanwords, code copying, localization, lexicology, vocabulary, corrupted words.

GİRİŞ

Oldukça karmaşık bir yaratım özelliğine sahip olan dil henüz yeterince çözülememiş; beynin dili kullanışı, beyne ulaşan seslerin zihinde belli kavramları canlandırması, düşüncelerin söze dökülüşü süreci ancak varsayımlarla açıklanabilmektedir. Bir düşünce oluşturma ve düşünülünü aktarma dizgesi olan dilin en ilgi çekici özelliği, Cruse’un (1986: 76’dan akt. Aksan 2020: 18) da belirttiği gibi “sınırlı kaynaklardan sınırsız kullanımlar oluşturmaktır.” Her dil, kendine özgü seslerden bir dizge oluşturmakta ve bu dizgelerle sayısız kullanımlar elde edilebilmektedir.

Bugün dil bilimciler, dili oluşturan sözcüklerin iki yönü bulunduğunu konusunda birleşmişlerdir; birincisi dilin “ses” boyutu, diğeri ise “kavram” boyutudur. Aynı dili konuşan bireylerde sesletilen düşünce, diğer kişilerde o ses dizgesinin gösterdiği kavrama dönüşür ve böylece anlaşma gerçekleşir. 18.-19. yüzyıllar arasında yaşamış olan Alman dilbilimci Wilhelm Von Humboldt, dillerin birbirinden ayrı dünya görüşüne, anlama ve anlatma yollarına sahip olduklarını öne sürmüştür. Humboldt’a göre dilleri toplumlar işler ve dil tarihsel süreçte bu toplumların ruhunu yansıtır. Ulusların pek çok özellikleri dilde kendini belli eder (Akarsu 1984: 21, 22). Aristo geleneğinin devamı sayabileceğimiz Saussure’e göre ise dil, insan beynine hazır bir paket olarak konulmuş bir sistem değil sosyal yapının yani insanoğlunun bir ürünüdür. Toplum kendi dilini kendi oluşturur. Sesler her dilde hece, sözcük ve cümleleri oluştururken dillerin özelliklerine göre biçimlenir, değişir. (Banguoğlu 2019: 23). Fakat her dilin kendine özgü sistemi o dildeki eski üyeler gibi dile başka dillerden

katılan yeni üyeleri de etkisi altına alır (Demirci 2017: 61-62). Bu durumda bir dile başka dillerden geçen sözcüklerin sesleri, ancak katıldığı dilin konuşurlarında kayıtlı olan seslere uyumlanarak karşılık bulur. Bu; bazı alıntı sözcüklerin sesletilmesinde ve daha sonra yazımında ortaya çıkan, kaynak dildeki biçim ile hedef dildeki biçimin birbirinden farklı olmasını açıklar niteliktedir. Kimi dilciler bu durumu “galat” ya da “yanlış” olarak nitelendirmişlerdir. Bu yanlış kullanımları göstermek için galatat sözlükleri hazırlanmış, sözcüklerdeki sapmalara işaret edilmiştir. Fakat zaman içinde dilin doğal gelişim sürecinin bir parçası olan ve “yanlış” olduğu değerlendirilen bu sözcükler, olduğu gibi dilin söz varlığına katılmıştır (Toparlı 1996: 607-618).

Bir dilin söz varlığının incelenmesi o dili konuşan toplumun maddi ve manevi kültürü ile ilgili oldukça önemli fikir verir. O toplumun yaşayış biçimi, inançları, tarihî süreçte geçirdiği değişimler ve diğer toplumlarla ilişkiler gibi birçok özellik toplumun diline ve en çok da sözcüklerine yansır (Aksan 1975: 430). Türkçenin en eski belgelerinden bugünkü ürünlerine değin bu açıdan yapılacak bir sözcük incelemesi, bu sayılan özelliklerin ortaya çıkarılmasına büyük katkı sağlayacaktır. Toplumlar sözcük seçimlerini yaparken kabul veya ret tercihlerinde kendi tarihî süreçlerindeki kültürel (manevi) ve maddi akımların etkisi altındadırlar (Porzig 2018: 36). Her bir toplumun oluşturduğu kendine özgü yaşam biçimi ve düzeni, o toplumun hem dünya görüşünü belirlemekte hem de gene o toplumun diline sözlerle yansımaktadır. Böylece yaşam-dünya-dil düzenleri arasında karşılıklı ilişkiler kendiliğinden ortaya çıkmaktadır (Başkan 2006: 185). Dile ait bu özellik “dil içi dünya görüşü” olarak adlandırılmaktadır.

1. SÖZCÜK, SÖZCÜK BİLİM VE SÖZ VARLIĞI KAVRAMLARI

Her dil, iletişimin sağlanmasında, duygu, düşünce ve durumların ifadesinde genel dilde sözcük adı verilen birimlerle konuşulur. Fakat dili, sözcüklerin gelişigüzel sıralanmasıyla oluşmuş bir yapı olarak göremeyeceğimiz gibi sözcüklerden bağımsız değerlendirmemiz de mümkün değildir. XX. yüzyıl dil bilimin ve yapısalcılığın kurucusu sayılan Ferdinand de Saussure, kuramında, bugün bizim sözcük adını verdiğimiz anlamlı ses dizgelerini “gösterge” olarak nitelemiştir. Göstergenin “gösterilen” (*signifié*) ve “gösteren” (*signifiant*) olmak üzere iki birleşeni vardır. Saussure’e göre dil, bu ikili zıtlıklar üzerine inşa edilen bir dizgedir. Bir kâğıdın iki yüzü gibi dilde de iki özellik, ses ve işaret ettiği kavram yani düşünce birbirinden ayıramaz parçalardır. Yapısalcı bakış açısıyla dil bilgisinde sözcük olarak adlandırılan, Saussure’dan sonra ise dil biliminde genellikle “gösterge” olarak ifade edilen kavramın tek başına anlamı vardır fakat bir dil göstergesi, değerini, içinde bulunduğu bütünün diğer parçalarıyla ilişkisi yoluyla kazanır (Bayraktar 2018: 101). Saussure’e göre dil, bir sözcükler listesi değil bir göstergeler dizgesidir. Hiçbir dil tek tek sözcüklerle konuşulmaz; sözcükler, dil bilgisi kurallarına uygun olarak değişik

bağımlı biçim birimler, söz dizimsel ilişkilerle oluşturulan söz öbekleri veya cümlelerde anlamlı hâle gelir (Aksan 2020: 37).

Dili bir sözcükler listesi olarak görmenin dil incelemelerinde doğru bir yaklaşım olmayacağı açıktır. Dili sözcüklerden ve sözcüklerin birbiriyle ilişkisinden oluşan bir dizge olarak kabul etmek ve buna göre incelemek, daha doğru sonuçlara ulaşmaya yardımcı olacaktır. Bir dilin sözcüklerini, türetmede görev alan biçim birimlerini, birleşik sözcük, deyim, atasözü, kalıplaşmış söz gibi öğelerini içeren kavram (Aksan 1981: 112-123) olarak tanımlanan söz varlığı, o dili konuşan toplumun kültürel özelliklerini yansıtmaya bakımından da önem taşımaktadır. Dilin söz varlığını inceleyen bilim olarak tanımlanabilecek sözcük bilimin (Fr. lexicologie) başlangıcı Eski Hint ve Yunan düşünörlere kadar gidebilen çalışmaları içerir. Bu çalışmalarda sözcükle onu oluşturan sesler arasında bir ilişki olup olmaması sorunu tartışılmış ve bu tartışmalar günümüze kadar sürmüştür. Bugün dil bilimciler; özellikle modern dil bilimin kurucusu sayılan Saussure'ün de belirttiğı şekilde sözcüğü oluşturan seslerle sözcük arasında ilişkinin toplumsal uzlaşıya dayalı olduğı (*göstergenin nedensizliğı*) fikrinde birleşmişlerdir.

Saussure, sözcüğün anlamı için "*değer*" ifadesini kullanır. Buna göre göstergenin değeri yani anlamı da toplumdan topluma değişir. Bunun yanı sıra aynı toplumda bir göstergenin değeri zaman içinde değişebilir, unutulabilir ya da bir gösterge birden fazla *değer* yüklenebilir. Fakat her durumda göstergenin kazandığı yeni anlam yine toplumun ortak kabulüne dayanır. Buna *göstergenin değişebilirliğı ilkesi* denir (Demirci 2017: 52). Sözcüğün zaman içinde kazandığı yan anlamlar, metafor olarak adlandırılan, benzetmeye dayalı anlam aktarmaları göstergenin birden fazla değer kazanması durumuna örnektir. Göz sözcüğü başlangıçta yalnızca bir organ adyken zamanla bir yönüyle başka kavramlarla benzerlik kurularak o kavramı da karşılar duruma gelmiştir. *Dolabın gözü* tamlamasında "bölme, bölüm" kavramlarını karşılamak üzere yan anlam kazanan sözcük, *göze gelmek* deyiminde somut anlamından çıkıp soyut bir anlam yüklenmiştir. Saussure, dil göstergesinin değişebilirliğinin yine yalnızca toplumsal uzlaşı ile gerçekleşebileceğini, bu kullanımın birey için zorunlu olduğunu ve değişim yetkisinin bireyde olmadığını savunur. Bunu da *göstergenin değişmezliğı* olarak nitelendirir. Ona göre gösterge zaman içinde sürekli bozulma eğilimindedir. Bu bozulmalar gösterenle gösterilen arasındaki ilişkiyi etkiler (Kerimoğlu 2014: 32).

Dil bilimin sözcükleri tüm yönleriyle inceleyen alt dalı olan sözcük bilim, İmer, Kocaman ve Özsoy'un (2011: 230) Dilbilim Sözlüğü'nde "*bir dilin söz varlığını, sözcüklerin ve öteki söz varlığı öğelerinin yapılarını, oluşumlarını ve gelişimlerini oluşturan alan*" olarak tanımlanmıştır. Aksan'ın (1998: 13) tanımıyla sözcük bilim; "*dilin söz varlığını, yani sözcüklerini, türetmede görev alan biçim birimlerini, birleşik sözcük, deyim, atasözü, kalıplaşmış söz gibi öğelerini incelemeye yönelen, bu öğelerin kökenlerini,*

oluşumlarını araştırarak biçim ve anlam açısından gelişmelerini saptamaya çalışan bir bilim dalıdır.” Bu tanımdan da anlaşılacağı üzere Aksan, sözcük incelemelerine yalnız kök durumundaki veya ekli biçimiyle sözlük maddesi olabilecek nitelikteki öğeleri değil birleşik sözcük ve tamlama durumundaki kalıp ifadelerin yanı sıra bir dilin söz varlığında yer alan deyim, atasözü ve kalıp sözleri de sözcük biliminin inceleme alanına dâhil etmiştir. Buradan hareketle bir dilin sözcük bilimsel incelemesi; eş zamanlı, daha çok da art zamanlı yöntem kullanılarak o dilin söz varlığının her yönüyle ele alınıp değerlendirilmesi demektir.

Bir dilin söz varlığını ele alırken söz varlığının çeşitli bileşenlerini ayrı ayrı değerlendirir. Doğan Aksan (1996), “Türkçenin Sözvarlığı” adlı kitabında bu birleşenlerin;

1. *Temel söz varlığı*
2. *Yabancı sözcükler*
3. *Deyimler*
4. *Atasözleri*
5. *İlişki sözleri (kalıp sözler)*
6. *Kalıplaşmış sözler*
7. *Terimler*
8. *Çeviri sözcüklerden oluştuğunu belirtmiştir.*

Biz bu çalışmamızda bu bileşenlerden en çok “temel söz varlığı” ve “alıntı sözcük” kavramları üzerinde duracağız.

1.1. Temel Söz Varlığı

Bir dildeki *çekirdek sözcükler* olarak da adlandırabileceğimiz o dilin temel söz varlığı; organ adları başta olmak üzere insanla ilgili diğer kavramları, yiyecek ve içecekleri, insanın çevresinde yer alan hayvanları, insanın kullandığı araç gereçleri, temel eylemleri (yemek, içmek, gitmek, gelmek, oturmak, almak, vermek gibi) ve sayılar ile maddi ve manevi kültüre ait kavramlara ilişkin sözcükleri, bir başka deyişle insan için birinci derecede önemli sayılan öğeleri içerir. Türkçenin söz varlığında yer alan su, ekmek, ağaç, gök, deniz, göz, dudak, iki, üç, dört, beş gibi maddi öğelerin yanı sıra yemek, içmek, gitmek, gelmek, almak, vermek gibi temel eylemlere ilişkin sözcükler; yine manevi kültürle, dinle, kutsal kavram ve kişilerle, gelenek ve görenekle ilgili sözcükler bu kapsamda değerlendirilir.

Temel söz varlığı, özellikle dil tarihlemesi (glottochronology) ve dil karşılaştırmalarında kullanılan önemli ölçütlerden biri olmuştur. Yine sözcük

istatistiği (lexicostatistics) ölçütleri dikkate alınarak yapılan incelemelere göre çekirdek sözcüklerin (temel söz varlığının) 1.000 yılda yaklaşık %19'u değişmekte, %81'i ise değişmeden kalmaktadır (Başkan 2018: 160-164'ten akt. Aksan 1981: 112-123). Bu bilgi, belli bir ana dile bağlanan dillerin bu ana dilden ayrılış tarihinin belirlenmesinde büyük önem taşımaktadır. Bugün temel söz varlığı bir sözlük olarak düşünülürse bu sözlüğün genellikle 2.000 sözcüğü içerdiği kabul edilmektedir. Bir yabancı dil öğrencisinin bu sözcükleri bilmesi, onun günlük hayatını sürdürmesi ve bu alandaki yazılı metinleri anlaması için yeterli görülmektedir (Aksan 1981: 112-123).

1.2. Alıntı Sözcükler

Büyük oranda yüzyıllardır değişmeden ya da çok az değişikliklerle günümüze ulaşan sözcükler bir toplumun dilinin en önemli ögesi sayılsa da o dili yalnız temel söz varlığında yer alan sözcüklerle konuşmak ve her alanda iletişim sağlayabilmek mümkün değildir. Toplum değiştikçe ve geliştikçe bu durum belki de en çok dilde kendini gösterir. Bir başka deyişle dil, toplumla birlikte gelişen, değişen, dönüşen bir dizgedir. Bir toplum başka toplumlarla iletişimi, çeşitli alanlarda ilişkisi ise kaçınılmazdır. Toplumlarda siyaset, ticaret, kültür ve sanat alanlarında yaşanan etkileşim, öncelikle ve büyük oranda, en önemli kültür ögesi olan dilde değişim ve dönüşüme neden olmaktadır. Her dilde yukarıda bahsedilen çekirdek sözcükler kadar, hatta çoğu zaman onlardan daha fazla yabancı sözcük, bir başka deyişle alıntı sözcük bulunur. Bu sözcüklerden bir bölümü, katıldığı dilin ses ve yapı özellikleriyle öylesine bütünleşir ki zaman içinde konuşurların ağzında alıntı oldukları bile unutularak dile yerleşir.

Lars Johanson (2018: 29), Türkçe Dil İlişkilerinde Yapısal Etkenler başlığını taşıyan çalışmasında dillerin başka dillerle karşılaşması sonucu gerçekleşen sözcük alışverişini *kopyalama teorisi*yle açıklamıştır. Buna göre iki şekilde bu alışveriş gerçekleşir: Ya baskın olan dil zayıf olan dili etkileyerek ona sözcük verir (*alıntılama*) ya da zayıf olan dil baskın dili etkiler (*karışma*). Alıcı dildeki alıntılanan ögenin verici dildekiyle hiçbir zaman aynı olamayacağı gerçeğinden hareketle burada bir ödünclemeden bahsedilemeyeceğini belirten araştırmacı, burada gerçekleşen şeyin, bir dilin kod ögelerinin diğer dilin kod ögelerine kopyalanması olduğunu söyler.

Uzun bir geçmişe sahip olan Türk dili de tarih boyunca çeşitli sebeplerle birçok toplulukla etkileşim içinde bulunmuş, bu etkileşim, birçok sözcüğün hatta o dillerin bazı dil bilgisel özelliklerinin Türkçeye yerleşmesine neden olmuştur. Doğan Aksan'ın "Köktürkçeden Bugüne Türkçede Ödünclemeler Üzerine Bir Sözcük İstatistiği Araştırması"nda (1977: 344-347) Türkçenin söz varlığında on iki yüzyıl boyunca etkili olan yabancı ögelerin sayısı, dil devriminin başlangıcından önceki durum ve söz varlığımızın bugünkü görünümü üzerinde durulmuştur. Bu araştırmaya göre Türkçenin yazılı en eski evresi olan Köktürkçenin söz varlığında alıntılanan

sözcüklerin sayısı oldukça azdır, Kültigin ve Tonyukuk yazıtlarında yabancı ögelerin oranının %1'in altında olduğu tespit edilmiştir. Uygurca metinlerde ise -dinsel konuların işlendiği kesimler dışında- bu oran %2-%5 arasında değişmekte, bazı metinlerde %12'leri bulmaktadır. X. yüzyılda Türklerin İslamiyet'i kabul etmesinden sonra Karahanlı Türkçesi ile yazılan Kutadgu Bilig'de yabancı sözcüklerin oranı %1,9 dolaylarındadır; hatta bazı metinlerde %1'in altına düşmektedir. Ondan iki yüzyıl sonra yazılan ve dinsel konuların ele alındığı Atabetü'l-Hakayık'ta ise bu oran %20'lere çıkmaktadır.

XIII.-XVI. yüzyılda Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde yine yabancı dillerden alıntılanan sözcük sayısının yüksek olduğu söylenemez; bu oran %13 ile %22 arasında değişmektedir. Dede Korkut Kitabı'nda dinsel konular ve dualarda yabancı sözcük sayısının arttığı gözlenirse de hikâye anlatımında bu oran %5 dolaylarındadır. Divan edebiyatına geldiğimizde Türkçenin söz varlığındaki yabancı sözcüklerin oranının önemli bir artış gösterdiğine tanık oluyoruz. Süleyman Çelebi'nin Mevlidi'nde %26 olan bu oran, Baki'de %65'e, Nef'i'de %60'a Nedim'de %47'ye kadar yükselir (Aksan 1977: 344-347).

Tanzimat öncesinde Arapça ve Farsçadan, Tanzimat sonrasında ise Fransızca ve 2. Dünya Savaşı'ndan sonra İngilizceden çok fazla sözcüğün hatta sözcük gruplarının alıntılı olduğu görülür. Kâmile İmer'in (1973: 175-190) Türk Dil Devrimi'nin başlatılmasından bir yıl önceki gazete haber dilinde yaptığı sayımların sonuçlarına göre 1931'de Türkçe sözcüklerin oranı %35'tir. Bu sayısal verilerde de görüleceği gibi Türk yazı dili, Dil Devrimi'ne gelinceye kadar alıntı sözcüklerin yoğun etkisine maruz kalmış, bu nedenle dilin kendi sözcüklerinden bir bölümü tamamen yok olurken bir bölümü ise alıntılananlarla değiştirilmiş veya birlikte kullanılmıştır (*baş* ile birlikte *kafa*, *yürek* ile birlikte *kalp*, *deniz* ile birlikte *derya*, *konuk* ile birlikte *misafir* vb.).

Bazı alıntı sözcüklerde ise aynı sözcüğün katıldığı dilde iki farklı biçimine rastlanır (duble sözler). Ar. *nüşa* ile yine Ar. *muska* aynı Arapça sözcüğün Türkçede söyleyiş farkıyla farklı anlamlar kazanan biçimleridir. Aynı durum Fa. *mercimek* ve *mercək* sözcüklerinde de görülür (Eren: 2020). Batı dillerinden dilimize giren sözcüklerde de benzer durumlarla karşılaşmak mümkün. Fr. *abat-jour* 'ışık kesen' anlamındaki sözcük önce ses bakımından Türkçeye yaklaştırılarak *abajur* biçimiyle dilimize girmiş ve Fransızcadaki anlamıyla dilimizin söz varlığına katılmıştır. Daha sonra bu sözcük, pencere sözcüğü ile birleşerek örneksene yoluyla melez sözcük oluşturmuş ve *panjur* biçiminde ve başka bir kavramın adı olarak karşımıza çıkmıştır.

Türkçenin Batı dillerinden sözcük almaya başlaması, Türklerin Anadolu'yu yurt edindiği döneme kadar götürülebilir (Sezgin 2019: 7). Fakat Türk dili, özellikle Osmanlı İmparatorluğu'nun Batılılaşma sürecine girdiği 19. yüzyılın sonlarına doğru Batı Avrupa dillerinin yoğun etkisi altına girmiştir. Özellikle Fransız Devrimi'nin

birçok ülkede yarattığı değişim ve Fransızcanın önemli bir kültür ve edebiyat dili olarak varlığını sürdürmesi, Batı'ya açılımla birlikte Türkçeye daha erken dönemde ve en çok sözcük girişinin bu dilden olmasının nedenleri arasında sayılabilir. İngilizcenin etkisi ise daha sonraki dönemde artacaktır. Bu zaman sıralaması, dilimize giren bazı İngilizce sözcüklerin Fransızca sözcükler gibi sesletilmelerine hatta yazılmalarına yol açmıştır (Başkan 2006: 201).

Yüzyıllarca Arapça ve Farsçanın etkisi altında kalan Türk dilinin bu dillerden yalnızca sözcük almadığı, bazı dil bilgisi kurallarını (çoğul yapma, tamlama) bünyesine katarak dilin iç yapısında da değişikliklerin olduğu bilinmektedir. Bu şekilde diller arası etkilenmeler yalnızca sözcük alışverişi düzeyinde kalmayıp dil bilgilere de yayılabilmektedir. Johanson (2018: 49-53), bunu diller arasındaki ilişkilerde *dayanıklılık* ve *çekicilik* kavramlarıyla açıklar. Buna göre hedef dilde, kaynak dilden etkilenmeye dayanıklı olan ve olmayan öğelerden söz edilebilir. Dilde en kolay etkilenen, diğer bir deyişle dayanıklılığı az olan ve kopyalanan öğeler sözcükler, sözcükler içinde de adlardır. Çekicilik ise kaynak dilin baskın dil özelliğinin yanı sıra hece sayısının azlığı, kolay algılanabilirlik gibi özelliklerle açıklanabilir. Türkçe de etkileşimde bulunduğu dillerden yalnızca sözcük almamış, o dillerin tamlama, sözcük türetme ve söz dizimi özelliklerinden de etkilenmiştir. Türkçenin Arapça ve Farsça ile etkileşimi Batı dillerine oranla daha eski ve uzun süreli olduğundan, toplumsal açıdan baskın konumdaki bu dillerden alıntılanan sözcüklerin yanı sıra o dillere ait dil bilgilere de Türkçe üzerinde etkili olduğu açıktır. Örneğin Arapça ve Farsçanın dilimize etkisinin yoğun olduğu dönemde alıntı sözcüklerin yanı sıra Türkçenin dil özelliklerine uymayan tamlama dizgilerinin de dilimize girdiğini görüyoruz. (*efkâr-ı umûmiye* "kamuoyu", *beyne'l-milel* "uluslararası") Böylece Arapça ve Farsça tamlama dizgesine göre oluşturulmuş Türkçe-Farsça, Türkçe-Arapça sözcük grupları ortaya çıkmıştır (*resm-i geçit*, *asâkir* gibi). Öyle ki Küçükçekmece, Büyükçekmece gibi yer adlarının bile *Çekmece-i Sagîr*, *Çekmece-i Kebîr* biçiminde söylenip yazıldığına tanık olunur (Aksan 1962: 207-273). Batı dillerinden özellikle Fransızcadan ve İngilizceden Türkçeye giren sözcükler için bu durum, ilk dil etkileşiminin olduğu dönemlerde görülmezken günümüzde Türkçenin dil bilgilere uymayan *maliyet-etkin*, *saç tasarımı*, *kahve almak*, *alkol almak*, *duş almak*, *giriş yapmak*, *çıkış yapmak* gibi kullanımlarla diller arasındaki bu etkileşimin Türkçenin iç yapısında da değişimlere yol açmaya başladığı açıktır. Özcan Başkan (2006: 201) İngilizceden Türkçeye Sözcüksel Aktarmalar adlı yazısında İngilizceden Türkçeye giren sözcükler için "*bir dil bilgilere etkilenme olmadı*" yönünde görüş bildirirse de günümüzde özellikle konuşma dilinde yer alan ve günden güne yaygınlaşan kullanımlar bunun aksini söylemektedir.

Türk Dil Kurumu tarafından, Tanzimat'tan sonra Türk edebiyatında eser veren 95 yazarın 439 eserinin incelenmesi sonucunda 2019'da yayımlanan *Türkçede Batı Kökenli Kelimeler Sözlüğü*'ne göre Türkçede 6.634 adet Batı kökenli sözcük tespit edilmiştir.

Güncel Türkçe Sözlük'te 616.767 madde başı sözcük vardır. Gerek Tanzimat'tan önce Türk diline büyük oranda giren Arapça ve Farsça sözcükler gerekse Batı'ya açılımla birlikte Fransızca ve İngilizce sözcüklerin dilde önlenemez etkisi, bir anlamda dilin söz varlığının genişlemesi olarak görülse de zaman içinde bundan öteye geçerek dilin özgün yapısını ve dil bilgisini tehdit edebilme gücü taşıyabilmektedir. Dildeki yabancı unsurların bu boyutta bir değişime neden olması dolayısıyla önce dilde sadeleşme hareketinin etkili olduğu dönemde Türkçedeki Arapça ve Farsça sözcüklerin yoğunluğunu azaltılması çalışmaları, devamında Mustafa Kemal Atatürk'ün öncülüğünde başlatılıp geliştirilen Türk Dil Devrimi, bugün Batı kaynaklı sözcüklerin yoğunluğunun ve dilin iç yapısına etkisinin önlenmesi amacıyla gündeme alınması gereken konuların başında gelmektedir.

1.3. Yeni Sözcük, Yeni Öge

Yabancı topluluklarla ve onların kültürleri, dinleri ve dilleriyle etkileşim, yeni sözcüklerin dile katılmasını sağlamaktadır. Bu sözcüklerden bir bölümü, daha önce toplumların hayatında var olmayan bir nesnenin ya da kavramın adının toplumlar arası ilişkiler sonucu dile katılmasıyla, bir bölümü de eskiden beri kullanılan ve o dilin ürünü olan sözcüğün çeşitli nedenlerle kullanımının azalması ya da kullanımdan düşmesi ve aynı kavramı işaret eden sözcüğün yabancı karşılığının kullanım sıklığının artmasıyla söz varlığında yer etmiştir.

Bir kavramın toplum yaşamında ortaya çıkmasıyla yeni bir gösterenin oluşması durumunda ortaya çıkan yeni öge (*neologism*), yeni bir gösterilenin (*signified*) yeni bir gösterenle karşılanması (*signifier*) veya eski bir gösterenle yeni bir anlamın birleştirilmesidir. Çoğu zaman *yeni sözcük* (*new word*) ile karıştırılan yeni öge, dilin bilinen söz yapım yollarına göre türetilmiş yeni bir birimdir. Yeni sözcük, var olan bir gösterileni yeni bir gösterenle karşılar (Akalın 2016: 21-30).

Toplumlar arası dil ilişkileri dolayısıyla kaynak dildeki bir kavram, ürün veya anlamın hedef dilde bulunmaması durumunda *gönderimsel boşluk* (*refential gap*) oluşur. Hedef dilin bu boşluğu doldurabilmesi *yeni ögeler* ile gerçekleştirilir. Kaynak dilde bulunan fakat hedef dilde bulunmayan sözcükler olduğu gibi kopyalanır (*oksijen*, *televizyon* gibi). Olduğu gibi kopyalanan ögeler dışında bunun hedef dildeki kavramsal karşılığı olarak değerlendirilebilecek sözcüklere de rastlanır. Türkçeye özellikle teknolojik gelişmeler doğrultusunda Batı dillerinden giren yeni kavramları, araç gereçleri vs. karşılamak üzere yeni sözcüklere ihtiyaç duyulmuştur. Örneğin *data* sözcüğü için kullanılan *veri*, *online* için kullanılan *çevrim içi*, *kampüs* için kullanılan *yerleşke* sözcükleri Türkçenin söz varlığına katılmış yeni sözcükler, genel anlamda da yeni ögelerdir. Bir diğer kavram karşılama yöntemi de dilin söz varlığında belirli anlam veya anlamlarla var olan sözcüğe, yeni kavramı karşılamak üzere yeni anlam yüklenmesi durumudur: *radikal* yerine *köklü*, *direkt* yerine *doğrudan* sözcükleri de

sözcük köklerine getirilen eklerin sözcüğe yüklediği ilk anlam dışında farklı bir kavrama ad olmak üzere köke yeni anlam kazandırmaları sonucu oluşmuş yeni ögelerdir.

1.4. Sözcük Yitimi

Bir dile yabancı dillerden sözcüklerin katılması; kimi zaman yeni bir kavramın karşılanması, dil bilimsel yorumla yeni bir gösterilenin yeni bir gösterene ihtiyaç duymasıyla, kimi zaman kavramı karşılayan sözcüğün yabancı dildeki biçiminin baskın hâle gelmesiyle, kimi zaman da gösterilenin kendi dilindeki sözcüğün zaman içinde unutulması ve yerini yabancı dildeki karşılığına bırakması sonucu gerçekleşir. Bu son durum yani sözcük yitimi, bir dilin söz varlığında yer alan ve belli bir dönem kullanılan sözcüğün zaman içinde çeşitli nedenlerle konuşurlarca unutulmasıdır. Brunot ve Bruneau (1937: 343, 347, 352'den akt. Aksan 1969: 97-108) Fransızcada ölen sözcükler üzerine çalışmalar yapmışlar ve sözcük yitiminin fonetik, morfolojik, semantik ve sosyal sebepleri olabileceğini belirtmişlerdir. Özellikle sözcüklerin kısa oluşunun (tek heceden veya tek sestten oluşanların) sözcük yitiminde önemli bir etken olduğunu vurgulamışlardır. Günümüzde Eski Türkçede kullanılan fakat bugün yerini çoğunlukla başka dillerden kopyalanan sözcüklere bırakan tek heceli sözcüklerin durumu buna örnektir. Bugün kullanım alanı çok sınırlı olan veya tamamen yok olan sözcüklerden örneğin Eski Türkçe *us*, bugün yerini Ar. *akıl* sözcüğüne, yine Eski Türkçede kullanılan *od*, yerini Far. *ateş* sözcüğüne bırakmıştır. Dildeki moda akımlar, toplumsal değişimler de sözcük ölümlerinin başlıca nedenleri arasındadır.

Bir dile başka dillerden geçen sözcüklerin sesleri, ancak katıldığı dilin konuşurlarında kayıtlı olan seslere uyumlanarak karşılık bulur. Bu; bazı alıntı sözcüklerin sesletilmesinde ve daha sonra yazımında ortaya çıkan, kaynak dildeki biçim ile hedef dildeki biçimin birbirinden farklı olmasını (kimi dilcilere göre galat veya yanlış kullanımlar) açıklar niteliktedir. İnsan beyni dışarıda duyduğu seslerden benzer olanları gruplayarak ve kendi dilinde bildiği seslere uyumlu hâle getirerek algılar (Bayraktar 2018: 124). Örneğin Farsça *dīvâr* uzun ünlüleri kısalarak ve Türkçenin ünlü uyumu kuralına uyarak dilimizde *duvar* olmuştur. *Çâder-i şeb* 'gece örtüsü', *çarşaf* biçimiyle, *dârû-yı Çin* (Çin ilacı anlamındaki Farsça söz öbeği) ise *tarçın* biçimiyle dilimizde yaşamaktadır. Yine Türkçenin ses ve yapısına uyarak Arapça *kâlib* 'kalıp'a, *hamir* 'hamur'a, Latince *mensa*, 'masa'ya evrilmiştir.

Sesçe ve biçimce katıldığı dile yabancı olan bu alıntı ögeler içinde *kaju*, *oksijen*, *prefabrik* gibi Türkçeye yabancıliklerini hemen belli eden ve onun ses ve biçim özellikleriyle uyum sağlayamamış sözcükler bulunabildiği gibi konuşurların dilinde yerel özellikler yüklenerek katıldığı dilin ses, biçim ve yapı özelliklerine uyumlu hâle gelen sözcükler (yukarıda sayılan örnekler gibi) de yer almaktadır. Bu yolla dilin söz varlığının genişlemesinden bile söz edilebilir. Burada dikkat edilmesi gereken,

alıntılanan sözcük veya sözcük gruplarının dilin iç yapısını değiştirmeye yönelik olup olmamasıdır.

2. YERLİLEŞTİRME

Kaynak dilden alıntı sözcüklerin hedef dilde daha yaygın bilinen, sesçe ve anlamca örtüştüğü sözcüklerle birleştirilip dilin söz varlığına katılması, *yerleştirme* olarak adlandırılır (Akalın 2014: 835). Her dilde, özellikle toplumun günlük konuşma dilinde söyleme kolaylığı, akılda kalıcılığı sağlama, en az çaba yasası gibi sebeplerle dile katılan yabancı sözcükleri yerleştirme eğilimi vardır.

Genellikle dil incelemelerinde *köken yakıştırması* (*halk etimolojisi*) ile birlikte veya birbirinin yerine kullanılan *yerleştirme*, aslında çoğunlukla *köken yakıştırmanın* bir sonucu olarak ortaya çıkan, dilin kavram karşılama yöntemlerinden biridir. İmer, Kocaman ve Özsoy'un hazırladığı Dilbilim Sözlüğü'nde (1973) *köken yakıştırma* "anlamı bilinmeyen, tanınmayan bir sözcüğün ses bilimsel-ses bilimsel ve biçim bilimsel yönden bilinen, tanınan öğelerle değiştirilmesi" olarak tanımlanmıştır. Berke Vardar'ın Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü'nde (2002) *yerleştirme* için *köken yakıştırma* yönlendirmesinde bulunulmuş, bu ikisinin aynı kavramı karşılayan ifadeler olduğu vurgulanmıştır.

Yanılıcı benzerliklerle sözcüklerin yanlış bir kökene bağlanması olarak da tanımlanabilen *köken yakıştırma*, dil bilimsel olarak sağlam temele dayanmadan, uydurma veya yakıştırma yoluyla yapılır (Demirci 2017: 156). Özellikle dile başka dillerden alınan sözcükler köken yakıştırması (*halk etimolojisi*=*folk etymology*) sonucunda yanlış bir kökene bağlanırlar. Bu işlemde sözcüğün çoğunlukla aslı bilinmez; sözcük, sesçe benzer ve anlamca örtüşen sözcüklerle değiştirilir (Akalın 2014: 835). Dile bu biçimde yerleşen sözcükler sesçe ve biçimce, katıldığı dilin özelliklerine büründüğünden artık sözcüğün hangi dilden hangi biçimde dilimize girdiği unutulmuştur.

Halk, yabancı kaynaklı sözcüklerle karşılaştığında onu kendi dil mantığına uygun biçime dönüştürme, başka bir ifadeyle onu bildiği sözcüklere benzetme yoluna gider. Tesadüfi ses ve anlam benzerlikleri de bu yakıştırmanın önünü açar. Kulakta sesçe benzerleriyle ilişkilendirilip kimi zaman da anlamca yakınlık kurularak başkalaşan yabancı sözcükler yerleşir ve dile bu biçimleriyle yerleşir:

Türkçenin etkileşimde bulunduğu çok farklı dillerden alıntılanan sözcükler bugün Türkçenin söz varlığında yer almaktadır. Bunlardan bir kısmı alıntılандığı biçimiyle, olduğu gibi dilimize yerleşmiş, bir kısmında yalnızca bir ya da birkaç ses değişimi olmuş, bir kısmı ise hem ses hem biçim hem de anlam değişimine uğramıştır. Bunun yanında köken yakıştırmasıyla sözcüklerin aldığı yeni biçim ve ses özellikleri "yanlış" fakat halkın ortak kabulüyle "doğru" sayılarak söz varlığında yer edinmiştir.

Fransızca “giysi saklayan” anlamındaki *garde-robe* sözcüğü henüz yazı dilinde *gardrop* biçimiyle yer alsa da konuşurların dilinde hem “dolap” sözcüğüne sesçe benzetilerek hem de göstergenin işaret ettiği nesne ile anlamsal benzerliğinden yola çıkılarak *gardolap* biçimiyle söylenmektedir. Arapça *kameriye* sözcüğü de hem günlük konuşma dilinde söyleyiş kolaylığı dolayısıyla hem de bahçede bulunması ile ilişkilendirilerek ve konuşurun bildiği bir adla, bir çiçek adıyla *kamelya* olarak sesletilmektedir. Bu örnekler ölçünlü dilde ve sözlükte yer almazlar ancak toplumun büyük kesiminin kullandığı biçimiyle sözlüğe yerleşmiş sözcükler de vardır:

“Alt, temel, taban” anlamlarına gelen Fransızca *soubassement* sözcüğü, bir inşaat terimi olarak dilimize girmiş, halk dilinde sesçe *su* ve *basmak* sözcükleri ile ilişkilendirilerek anlamca yakıştırma yoluna gidilmiş ve *su basmanı* biçimiyle dile katılmıştır. Yine Fransızcada “destek” anlamına gelen *soutien* sözcüğü Türkçeye girdiğinde önce *sudyen*, sonra *sutyen* biçimini almıştır. “Kadınların kullandıkları göğüs desteği, göğüslük” anlamının ise halk etimolojisi yoluyla “süt” sözcüğü ile sesçe benzerlik kurularak ortaya çıktığını ve son olarak *sütyen* söyleyişinin yaygınlaşıp Türkçe Sözlük’te yer aldığını görüyoruz. Oysa Fransızcada “göğüs desteği” için *soutien-gorge* söz öbeği kullanılmaktadır. Fransızcadaki birleşik sözcükler Türkçeye geçerken ya kısaltılarak ya da bir sözcüğü atılarak söz varlığımıza katılmıştır (Uysal 2014: 207). Bu örnekte de yine alıntılanan sözcük grubundan ilk sözcük, ikinci sözcüğe gerek kalmadan anlamsal ilişkiyi tamamlamış, Türkçenin ses ve biçim özelliklerine göre değişim göstererek dilimizde yerini almıştır.

Bir başka köken yakıştırması örneğini Latince *tamarindus* bitki adının Türkçeye Arapçadan *temr-i Hindî* (Hint hurması) olarak girmesi ve önce halkın dilinde daha sonra da ölçünlü dilde yakıştırma (halk etimolojisi) yoluyla *demirhindi’ye* dönüşmesinde görüyoruz. Bugün *ortanca* olarak dilimizde yaşayan bitkinin Batı dillerinden dilimize geçen *hortensia*’dan değişimi de ses ve anlamca yakıştırma yoluyla yerileştirme örneği olarak verilebilir.

Sesçe ve anlamca yakınlık kurularak yerileştirilen sözcüklere bir diğer örnek Türkçede *danışman* biçimiyle yer alan, aslında Farsça “bilgili, bilgin, zeki” anlamlarına gelen *dânişmend* sözcüğüdür. Bu Farsça sözcük dilimize girdiği anda Türkçede çok eskiden beri kullanılan ve *danışık*, *danışıklı*, *danışık etmek* gibi biçimleri bulunan *tanuş-fiili*yle hem sesçe hem de anlamca ilişki kurulmuş, sözcük Türkçenin ses ve biçim özelliklerine uygun hâle getirilerek söz varlığına katılmıştır.

Türkçede *atlı karınca* olarak geçen eğlence aracındaki *karınca* sözcüğü aslında Batı dillerinden dilimize geçmiş olan bir sözcükle (Fransızca *carrousel*, İtalyanca *carosello*, Almanca *karussell*) ilgilidir. Bugün *karoça* (İtalyanca *carozza* “araba”) olarak da Türkçe Sözlük’te yer alan bu sözcük “atlarla çekilen, dört tekerlekli, yaylı, üstü örtülü binek arabası” anlamına gelir. *Atlı karınca*, önce *karoça* sözcüğünün halk etimolojisi yoluyla

sesçe yakınlık kurularak yerleştirilmesi ve *karacaya* dönüştürülmesi sonucu *atlı karaca* olmuş, karacadansa karıncanın halk arasında daha yaygın bilinmesi nedeniyle de *atlı karınca* söyleyişi yaygınlaşmıştır. Böylece sözcük, yaygın söyleyiş biçimiyle söz varlığına katılmıştır.

Bergamot sözcüğünün gelişimi ise oldukça ilginçtir. Türkçeden diğer dillere geçen *beg armudu* söz öbeği İtalya'daki *Bergamo* adıyla birleştirilerek *bergamotte* biçiminde İtalyanlarca yerleştirilmiş, daha sonra Fransızcaya *bergamote* olarak geçen sözcük, Türkçeye yeniden fakat bu kez Batı dillerindeki biçimiyle katılmıştır. Bu şekilde diller arasında dolaşarak değişen dönüşen *dolaşıcı sözcüklere* tüm dünya dillerinde rastlamak mümkündür.

Yerleştirme örneklerine özellikle yer adlarında sıklıkla rastlanır. Arapça bir tamlama olan ve "kale altı" anlamındaki *tahte'l-kal'a*, Türkçeye geçerken halk etimolojisi yoluyla sesçe ve biçimce değişime uğramış ve *Tahtakale* olmuştur. *Yine "büyük terazi, kantar"* anlamındaki Arapça *kabba:n*, sesçe Türkçe *kapan* sözcüğüyle ilişkilendirilerek yer adı oluşturmak üzere birleştiği sözcükte *Unkapanı* biçimine dönüşmüş ve bu biçimiyle dile yerleşmiştir (Aksan 1979).

Yerleştirme örneklerine yalnız tek tek sözcüklerde değil sözcük gruplarında ve ikilemelerde hatta deyimlerde bile rastlıyoruz. Bugün *hatasıyla sevabıyla* olarak kullandığımız ikilemenin aslı *hatasıyla savabıyla* biçimindedir. Arapça bir sözcük olan ve dilimizde tek başına kullanımı yaygın olmayan, bir başka deyişle az bilinen *sava:b* (doğru) sözcüğü, daha yaygın bilinen ve sesçe benzeri olan *sevap* sözcüğüyle değiştirilmiş, "yanlışıyla doğrusuyla" anlamı taşıması gereken bu ikileme "yanlışıyla sevabıyla" anlamına evrilmiştir. Hatta *sevap* sözcüğünün yaygınlaşıp *hata* sözcüğünü de anlamsal açıdan etkilemesi sonucu ikilemenin alıntılandığı dilde bulunmadığı hâlde *günahıyla sevabıyla* kullanımlarına da rastlanmaktadır.

Yerleştirme, genellikle alıntı sözcüklerin kopyalandığı dildeki farklı görünimleri olarak değerlendirilir fakat dilin temel söz varlığına ait sözcüklerde de yerleştirme örneklerine rastlanır. Tek başına kullanım sıklığını yitirip yalnızca ikilemelerde, deyimlerde, birleşik sözcüklerde kalan Türkçe kökenli sözlerde bunu görmek mümkündür. Bu sözcükler yaygın bilinen bir başka sözcükle birleştirilerek âdeta güncellenir (Akalın 2014). Yerleştirme konusu içinde değerlendirilen fakat kaynakları ve yöntemleri bakımından ondan ayrılan güncelleme; yeni bir sözcük ortaya çıkarmaktan ziyade, dilde zaten var olan bir sözcüğün zaman içinde bir bölümünün veya tamamının güncel dilde konuşurların hafızalarında anlamının unutulması, anlaşılabilir hâle gelmesi, diğer bir ifadeyle geçirimsizleşmesi üzerine, anlamca ve yapıca benzer başka bir sözcükle değiştirilmesi olarak tanımlanabilir (Akalın 2017: 13-19). Örneğin bugün *çoban yıldızı* (Venüs) biçimindeki söz öbeğinin eski dildeki kullanımı *çolpan yıldızı* biçimindedir. Türk dillerinin çoğunda da *çolpan*

‘Venüs’ anlamıyla kullanılmıştır. 14. yüzyıldan sonra Anadolu Türkçesinde *çolpan* sözcüğünün kullanım sıklığının azalması ve daha sonra unutulmasıyla sözcük, ses benzerliği dolayısıyla Farsça ‘*çoban*’ sözcüğüne değişmiştir. *Çoban* ile *yıldız* sözcükleri birleştirilince halk etimolojisi yoluyla sözcük grubunun öyküsü oluşturulmuş, *Çoban Yıldızı* ‘geceleri çobana yolunu bulmasında yardımcı olan yıldız’ anlamıyla dile yerleşmiştir.

Yerlileştirme olayında yerli veya yabancı ögeye yakıştırılan sözcük ya da sözcük bileşimleri her şeyden önce bu sözcüklerle ses yakınlığı olan öğelerdir. Bu durum, aynı zamanda dilde çağrışımın önemini vurgular. Duyulan bir yabancı sözcük toplumun ana dilinde kayıtlı söz varlığı içinden bir sözcüğü çağrıştırmak, onunla bilinçli ya da bilinçsiz olarak yer değiştirebilmektedir (Aksan 1980: 5-9).

SONUÇ

Bugün dil bilimcilerin üzerinde uzlaştığı başlıca konuların başında dilin yaşayan ve hareketli yapıda olması gelir. Toplumların tarihsel süreçte diğer toplumlarla ve onların kültürleriyle etkileşimi en çok dilde ve dilin en ögesi olan sözcükte kendini belli eder. Bilinen en eski yazılı metinlerden, köklü bir geçmişe sahip olduğu bilinen ve tarihinin çeşitli dönemlerinde karşılaştığı toplulukların dillerinden etkilenen Türkçe için de söz varlığındaki değişim, sözcük bilim araştırmaları için önemli bir kaynak sunmaktadır.

Diller arası etkileşimde bir kaynak dilden bir de hedef dilden söz edilebilir. Baskın konumdaki kaynak dilden hedef dile belli kavramları karşılamak üzere kopyalanan sözcükler, hedef dilin dilsel özelliklerine uyumlanarak yeniden biçimlenir. Bu sözcüklerin dile yerleşmesi ve o dilin kurallarına göre dilde işletilmesi uzun bir süreç gerektirir. Dilin hareketli ve değişken yapısından dolayı sözcüklerle ilgili olarak sözcük veya sözcüğün karşıladığı kavram yok olmadığı sürece sözcük için bu sürecin tamamlanmasından söz etmek doğru olmaz.

Alıntı sözcüklerin dile yerleşme, diğer bir deyişle yerlileşme sürecinde, kullanımda olan sözcüğün alıntılanan dildeki biçiminden farklı olması; dili kurallarla ve düzenliliklerle sınırlayan geleneksel dil bilgisince ‘yanlış, bozuk, düzensiz’ gibi nitelermelerle açıklanmıştır. Bu sözcükler için geçmişten günümüze bazı bilgin, araştırmacı ve edebiyatçılar tarafından “galat” (yanlış) tabiri kullanılmış bunların içinde yanlış olduğu hâlde kullanımı genel kabul görüp yaygınlaşanlar “galatımeşhur” olarak adlandırılmıştır. Bugün dil bilimin konuya yaklaşımı geleneksel dil bilgisinden oldukça farklıdır. Dile katıldığı dönemde ses, biçim ve anlam yönüyle değişime uğrayan ve bu değişimi çeşitli dilsel yanlış taşıdığı gerekçesiyle yanlış kabul edilen yazılışlar, söyleyişler, yıllar sonra o dilin söz varlığında galat sayılmaları bir yana, alıntı oldukları bile unutularak kullanılmaktadır.

Başlangıçta dilimize yabancı olan bu ögeler, konuşurların ağızında kendi dil bilgisi, ses ve anlam özelliklerine uygun biçimini yaratıp yeni bir görünüm kazanmış ve kullanım sahasında yerini bulmuştur. Bunun dil için doğal bir süreç olduğunu bilmenin ve sözcüklere bu bakış açısıyla yaklaşmanın, sözcük incelemelerinde dil bilimsel olarak daha etkili değerlendirmelerde bulunulmasına katkı sağlayacağı öngörülmektedir.

KAYNAKÇA

- AKALIN, Ş. H. (2014). "Türkçede Söz Yapımı Yolları ve Sözlükselleşme". *XI. Milli Türkoloji Kongresi Bildirileri. 11-13 Kasım 2014*. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi (Kültür A.Ş.) Yayınları, 831-841.
- AKALIN, Ş. H. (2016). "XXI. Yüzyıl Türkçesinde Yeni Ögeler (Neolojizmler) ve Yeni Sözcükler". *Türkolojiya*, 2016/1: 21-30.
- AKALIN, Ş. H. (2017). "One of the Word Formation Ways in Turkish: Updating". *Sanal Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 2/3: 13-19.
- AKARSU, B. (1984). *Wilhelm Von Humboldt'da Dil- Kültür Bağlantısı*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- AKSAN, D. (1962). "Anlam Alışverişi Olayları ve Türkçe". *TDAY-Belleten*, 1961: 207-273.
- AKSAN, D. (1969). "Kelimelerin Ölümü Olayı Türk Yazı Dilindeki Örneklerinde Arapça ve Farsça Unsurların Etkisi Üzerine Notlar". *Necati Lugal Armağanı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 97-108.
- AKSAN, D. (1975). "Anadili". *Türk Dili*, XXXI/285: 423-434.
- AKSAN, D. (1977). "Köktürkçeden Bugüne, Türkçede Ödünçlemeler Üzerine Bir Sözcük İstatistiği Araştırması". *Türk Dili*, XXXVI/313: 344-347.
- AKSAN, D. (1979). "Dilde Yerleştirme Üzerine I". *Genel Dilbilim Dergisi*, 1/3-4: 3-9.
- AKSAN, D. (1980). "Dilde Yerleştirme Üzerine II". *Genel Dilbilim Dergisi*, 11/7: 5-9.
- AKSAN, D. (1981). "Sözcükbilim Açısından Dil Devriminden Çıkarılabilecek Sonuçlar Üzerine". *Atatürk'ün Yolunda Türk Dil Devrimi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 112-123.
- AKSAN, D. (1996). *Türkçenin Söz Varlığı*. Ankara: Engin Yayınevi.
- AKSAN, D. (1998). *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim (C. I-III)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- AKSAN, D. (2020). *Anlambilim, Anlambilim Konuları ve Türkçenin Anlambilimi*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- BANGUOĞLU, T. (2019). *Türkçenin Grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- BAŞKAN, Ö. (2006). *Dilde Yaratıcılık*. İstanbul: Multilingual Yayınları.
- BAŞKAN, Ö. (2018). *Lengüistik Metodu*. İstanbul: Multilingual Yayınları.
- BAYRAKTAR, N. (2018). *Dil Bilimi*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- BRUNOT, F., BRUNEAU, C. (1937). *Précis de Grammaire Historique de la Langue Française*. Paris: Masson Et Cie.
- CRUSE, D. A. (1986). *Lexical Semantics*. Sydney: Cambridge.
- DEMİRCİ, K. (2017). *Türkoloji İçin Dilbilim*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- EREN, H. (2020). *Eren Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü (ETDES)* (haz. Şükrü Halûk Akalın). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- İMER, K. (1973). "Türk Yazı Dilinde Dil Devriminin Başlangıcından 1965 Yılı Sonuna Kadar Özleşme Üzerine Sayıma Dayanan Bir Araştırma". *Türkoloji Dergisi*, V/1: 175-190.

- İMER, K., KOCAMAN, A., ÖZSOY, A. S. (2011). *Dilbilim Sözlüğü*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- JOHANSON, L. (2018). *Türkçe Dil İlişkilerinde Yapısal Etkenler* (çev. Nurettin Demir). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- PORZIG, W. (2018). *Dil Denen Mucize* (çev. Vural Ülkü). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- SEZGİN, F. (2019). *Türkçede Batı Kaynaklı Kelimelerin Yoğunluğu*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- TOPARLI, R. (1996). "Türkçemizdeki Galat Sözcükler". *Türk Dili*, 540: 607-618.
- UYSAL, S. S. (2014). *Türkçede Yaratılan Fransızca Sözcükler ve Türkçede Anlamları Değiştirilen Fransızca Sözcükler*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

SORUMLU YAZAR
CORRESPONDING AUTHOR

DOKTORA ÖĞRENCİSİ ARZU EKİZOĞLU
arzuekog@gmail.com

ETİK KURUL İZİNİ
ETHICS COMMITTEE APPROVAL

ÇALIŞMADA HERHANGİ BİR ETİK KURUL İZNİNE GEREK YOKTUR.
THERE IS NO NEED FOR ANY ETHICAL COMMITTEE APPROVAL FOR THE STUDY.

DESTEKLEYEN KURUM/KURULUŞLAR
SUPPORTING-SPONSOR INSTITUTIONS OR ORGANIZATIONS

HERHANGİ BİR KURUM/KURULUŞTAN DESTEK ALINMAMIŞTIR.
NO SUPPORT WAS RECEIVED FROM ANY INSTITUTION/ORGANIZATION.

KATKI ORANI
AUTHOR CONTRIBUTION PERCENTAGE

TEK YAZAR % 100
SOLE AUTHOR

ÇIKAR ÇATIŞMASI
CONFLICT OF INTEREST

HERHANGİ BİR ÇIKAR ÇATIŞMASI BULUNMAMAKTADIR.
THERE IS NO CONFLICT OF INTEREST.

DEĞERLENDİRME
ASSESSMENT

İKİ DIŞ HAKEM / ÇİFT TARAFLI KÖRLEME
TWO EXTERNAL REFEREES / DOUBLE BLIND

BENZERLİK TARAMASI
SIMILARITY SCREENING

DERGİPARK, İNTİHAL.NET ÜZERİNDEN YAPILMIŞTIR.
THE SCREENING WAS DONE THROUGH DERGİPARK, İNTİHAL.NET.

TELİF HAKKI VE LİSANS
COPYRIGHT AND LICENSE

YAZARLAR DERGİDE YAYINLANAN ÇALIŞMALARININ TELİF HAKKINA SAHİPTİRLER VE ÇALIŞMALARI CC BY-NC 4.0 LİSANSI ALTINDA YAYIMLANMAKTADIR.

THE AUTHORS OWN THE COPYRIGHT OF THEIR
WORK PUBLISHED IN THE JOURNAL AND THEIR
WORK IS PUBLISHED UNDER THE CC BY-NC 4.0
LICENSE.

YAPAY ZEKÂ KULLANIMI
USE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE

ÇALIŞMADA YAPAY ZEKÂ
KULLANILMAMIŞTIR.
ARTIFICIAL INTELLIGENCE WAS NOT USED IN
THE STUDY.